

M. Ad.
274404

Handwritten signature
A KÉT EÖTVÖS

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1929. ÉVI MÁJUS HÓ 12-ÉN TARTOTT LXXXIX. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN

BERZEVICZY ALBERT

AKADÉMIAI ELNÖK

EÖTVÖS LORÁND

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1929. ÉVI MÁJUS HÓ 12-ÉN TARTOTT LXXXIX. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN

KOZMA ANDOR

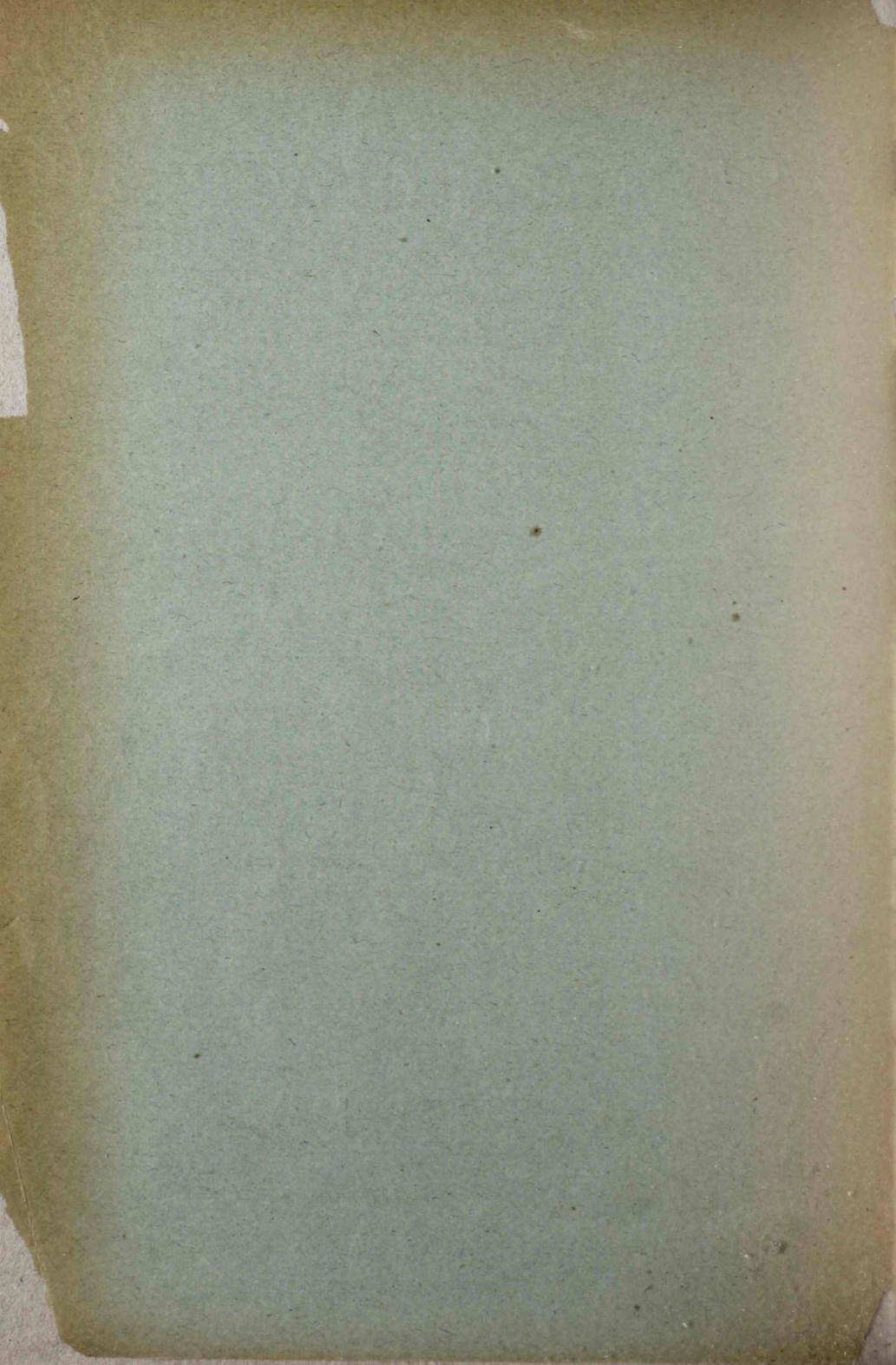
TISZTELETI TAG

*Különlenyomat
a Báró Eötvös Loránd Emlékkönyvből*

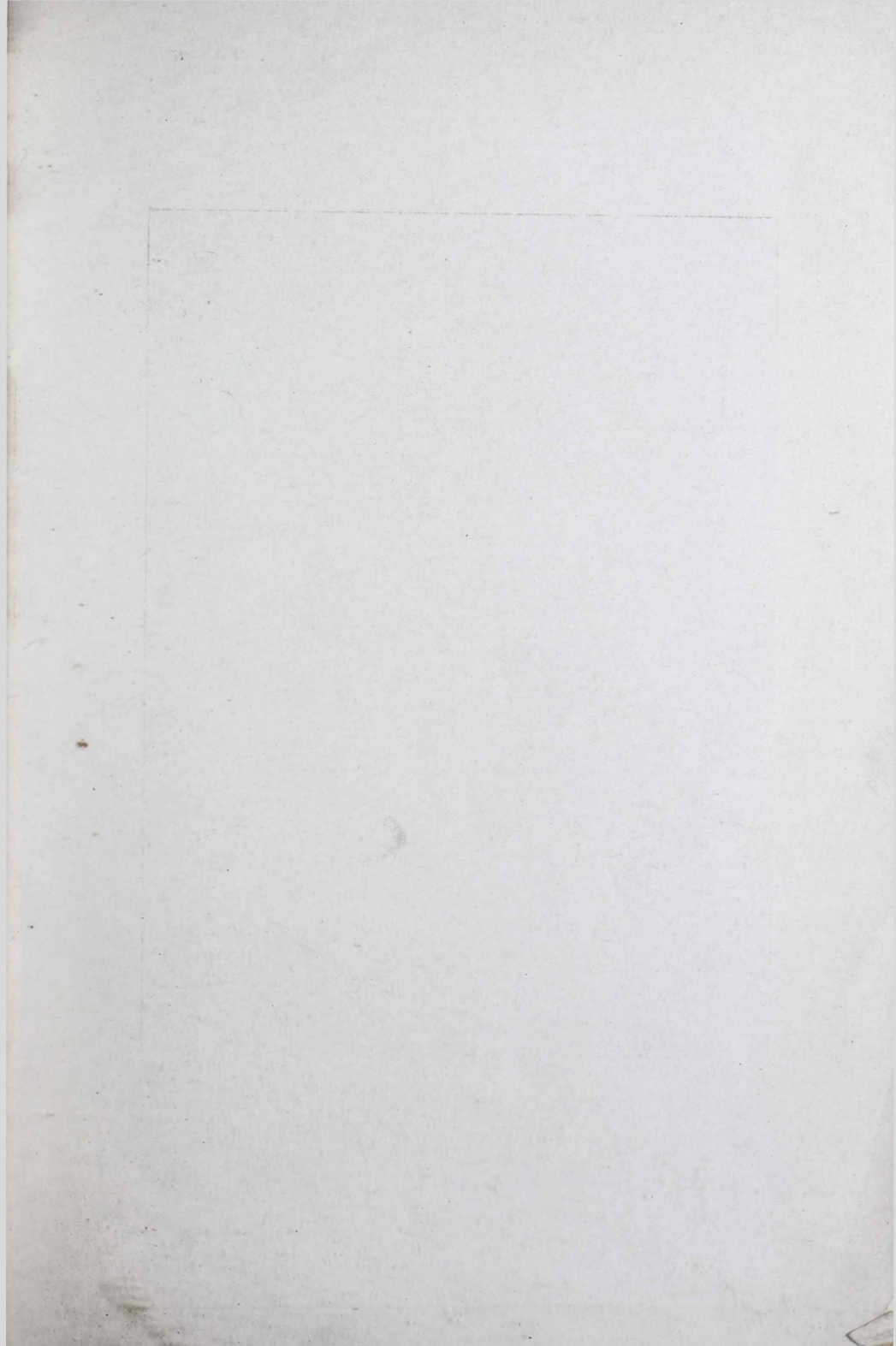
BUDAPEST

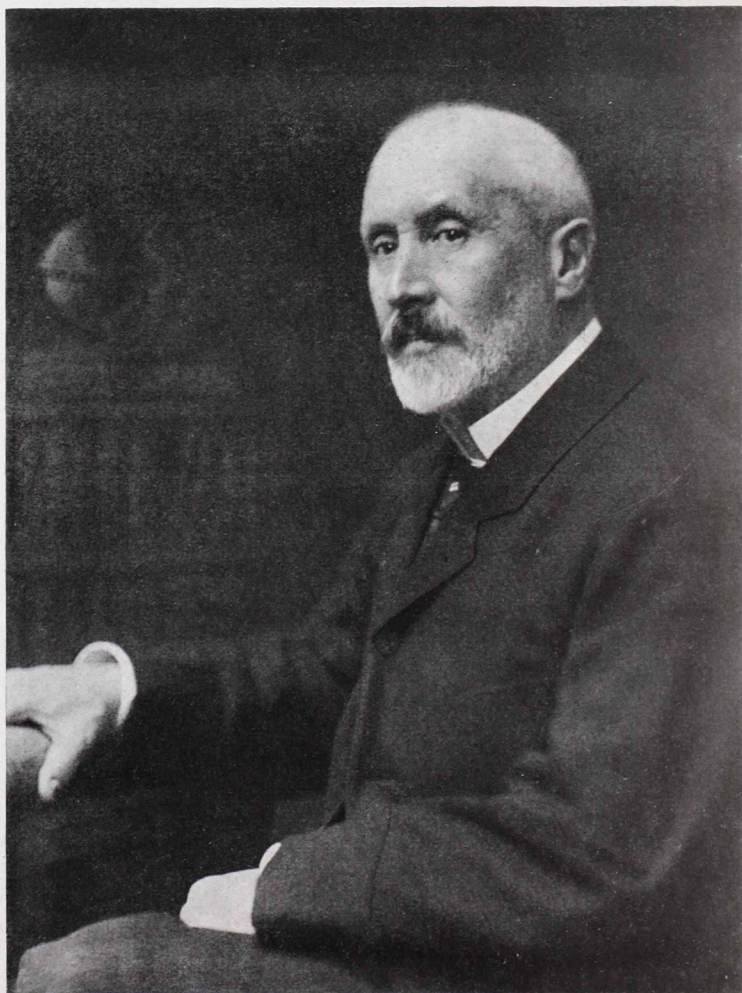
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1929

Székely Aladár felvétele, 1913.

BÁRÓ EÖTVÖS LORÁND

A KÉT EÖTVÖS

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1929. ÉVI MÁJUS HÓ 12-ÉN TARTOTT LXXXIX. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN

BERZEVICZY ALBERT

AKADÉMIAI ELNÖK

Különlenyomat
a Báró Eötvös Loránd Emlékkönyvből

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1929

274404

KÖNYVTÁR

MAGYAR AKADEMIKAI
SZ. NYEI JÓZSEF
KÖNYVTÁRA
1944. / 202. sz.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

R
1977

BERZEVICZY ALBERT IG. ÉS T. T. ELNÖK ÚR MEGNYITÓ BESZÉDE

a M. Tud. Akadémiának LXXXIX-iki ünnepélyes közülésén,
1929 május hó 12-én.

A két Eötvös.

A sorshatalmak tartós frigyét látszottak kötni Akadémiánk és az Eötvös bárók nemzetsége között. Munkásságunknak most már száz évre tehető idejéből nyolcvankét éven át előbb az egyik, majd a másik Eötvös működése és neve szolgált javára és díszére tudós Társaságunknak.

Báró Eötvös JÓZSEFET az Akadémia már 1835-ben, tehát huszonnégy éves korában, drámai és műfordítói zsengei alapján választotta meg levelező-tagjává. Az előlegezett bizalom dúsan gyümölcsözőtt: pár évvel később a *Karthausi* megalapította az Eötvös regényírói hírnevét, melyet azután működése a publicisztika, a jog- és államtudományok terén új fényvel övezett, amelynek sugarai a külföldre is kihatottak. Irodalmi munkássága arányában emelkedett állása az Akadémiában is: már 1839-ben tiszteleti tag lett, mikor — az elnyomatás idejében — SZÉCHENYI betegsége miatt visszavonult; 1855-ben másodelnökké s a gróf DESSEWFFY EMIL halála után 1866-ban elnökké választatott; az is maradt 1871 februáriusában bekövetkezett haláláig.

EÖTVÖS JÓZSEFET Akadémiánk különös joggal vallhatta a magáénak mindig, már ama buzgalomnál fogva is, mellyel ő Társaságunk iránti kötelességeit mindvégig szinte példaszerűen teljesítette. Ez a példás buzgalom annál inkább érdemi megemlékezésünket, minél ritkább jelenség újabb korszakunk-

ban a közügyek tág terén elfoglalt férfiaknál. EÖTVÖS, elkezdve levelező-tagságán, minden minőségében fáradhatatlan volt az Akadémia dolgai körül, az ülési teendőkön kívül bíráló jelentéseivel, irodalmunk gyöngyei közé sorolható emlékbeszédeivel és elnöki szónoklataival sokszorosan örökítette meg magát évlapjainkon.

Halála után csak két éven át hiányzott névlajstromunkban az EÖTVÖS-név. 1873-ban már ismét megjelenik: viselője a nagy EÖTVÖS JÓZSEF fia, LORÁND, már akkor — huszonöt éves korában — az elméleti fizika rendes tanára a budapesti egyetemen. Atyjától örökölte az Akadémia iránti szeretetet is, mely nemcsak a saját szorgalmában nyilvánult meg, amellyel tudományos munkásságáról intézetünknek is mindig beszámolt, hanem megnyilvánult — mint viszonzott szeretet és bizalom — 1883-ban rendes taggá és 1889-ben az Akadémia elnökévé lett megválasztatásában. Csak rajta mult, hogy a legnagyobb dísz, melyet neki nyujthattunk, nem tartotta meg — úgy mint atyja — haláláig: a minden erejét igénybe vevő nagy tudományos problémák, melyek élete végéveit elfoglalták, 1905-ben lemondásra indították; de helyet foglalt igazgató-tanácsunkban és élénken érdeklődött mindvégig az Akadémia belső élete iránt.

A két Eötvös alakja, amint egymást Akadémiánk elnöki székében fölváltják, egész közéleti és irodalmi munkásságuk alapjára helyezve s egymáshoz való viszonyukban is megvilágítva, nemzeti kultúránk történetének egyik legvonzóbb, legérdekesebb képét nyujtja. Csábít az alkalom, hogy mai ünnepi ülésünk megnyitójaképpen megkíséreljem megvázolni ezt a képet.

Báró EÖTVÖS JÓZSEF kétségkívül egyike volt a legátfogóbb, legegyetemesebb magyar szellemeknek. Mint lírikus is megnyerő, a bölcselkedő, történelmi és irányregényben korszakot alkot. Kivált SZALAYVAL való benső barátsága a jogtudományok felé is vonzza és főképp büntetőügyi problémákkal foglalkozik. Nagyhatású publicisztikai működése, hírneve korán helyet ad neki az első felelős magyar minisztériumban s a kezdődő forra-

dalom fülledt levegőjében, mikor minden kockán áll, higgadt megfontolást igénylő tanügyi reformok alkotását kell megkísérelnie.

Érzékeny, gyöngéd lelke irtózott a forradalom zajától, erőszakosságaitól és vérengzéseitől; külföldre költözik családjával és ott, a haza sorsán bánkódva, az önkéntes számkivetés magányában és tétlenségében mélyreható tanulmány tárgyává teszi a kort felforgató politikai eszméket. Így születik meg magyar és német nyelven legnagyobb irodalmi műve, a XIX. század uralkodó eszméiről szóló, mely majdnem nagyobb hatást aratott a külföldön, mint hazájában s ritka példája annak, hogy a politika is megtermékenyítheti a tudományt. Az elméjének elemző élével megállapított igazságok legnagyobb része ma is megtartotta érvényét s éppen napjaink hozták meg legesattanosabb bizonyítékát annak, hogy a nemzeti eszme egyoldalú érvényesítése halomra dönti úgy az egyenlőség, mint a szabadság elvét; de másrészt az a bizakodása Eötvösnek, hogy a nemzetiségi elv már túllépte hatása csúcspontját s a jövőben esökkenő erővel fog érvényesülni, csalódásnak bizonyult.

Habár kora fiatalságától fogva mindig a szabadelvű eszmék hevítették s az elnyomásnak és önkényuralomnak nyílt ellensége volt, az abszolutizmus hosszú uralmának lehetősége Magyarországon elcsüggesztette s az ötvenes évek folyamán oly német röpiratokat közölt, melyek bizonyos közeledést mutattak az összbirodalmi eszméhez és a magyar konzervatívok törekvéseihez s esökentették népszerűségét az országban.

Azonban Ausztriának olaszországi elvesztett háborúja mehozván a Bach bukását s az abszolút rendszer csődjét, a nagy nemzeti ébredés magával ragadja Eötvöst is és most már föltétlenül csatlakozva Deákhhoz, megalkuvás nélkül a 48-iki törvények alapjára helyezkedik. Fiatalkori mereven centralista elveiből is engedvén, most már jobban megérti s lelkesen ünnepli őt a magyar közönség.

A 61-iki rövidéletű országgyűlés Eötvöst is rövid, de fényes parlamenti szerepléshez juttatja; a provizórium beálltával

azonban megint csak a publicisztika tere áll rendelkezésére. Most leginkább a nemzetiségi kérdés foglalkoztatja, melynek azt a megoldását igyekszik előkészíteni, amelyet azután 1868-ban főképp tőle sugalmazva törvénybe is iktat az országgyűlés. Eötvös liberalizmusát a nemzetiségi kérdésben — mely azonban határozottan visszautasított minden föderalisztikus alakulást — kétségkívül nemes eszményi, némileg optimisztikus felfogás sugalmazta; a csalódás kisebb súllyal nehezedett rá, nagyobb a későbbi nemzedékekre.

Fontos szerepet játszott Eötvös a kiegyezést előkészítő úgynevezett hatvanhetes bizottságban, s mikor a létrejött kiegyezés alapján 1867 februáriusában kineveztetett a második magyar felelős és parlamentáris minisztérium, mint a megosztatlan közvélemény jelöltje foglalta el újra a vallás- és közoktatásügyi miniszteri széket. Négy évre terjedő minisztersége alatt óriási munkát végzett; alapvető törvényeink egész sora hirdeti az ő vezető vagy legalább irányító közreműködését s e mellett behatóan foglalkozott oly vallásügyi és iskolai reformokkal is, melyekre vonatkozó tervei, kezdései és javaslatai rövidre szabott életidejében már tényekké és törvényekké nem válhattak. Megfeszített tevékenysége, alkotó ereje talált elismerést, de találkozott félreértéssel és gánccsal is és ő — kivált második minisztersége elején — gyakran nyilatkozott keserűséggel a nehézségek felől, melyeket nem is mindig az ellenzék gördített útjába.

Báró Eötvös József, aki a képzelhető leggyöngédebb családapapa volt, megérhette azt az örömet, hogy több leányán kívül 1848-ban egy fia is született s azt gondosan fölnevelhette egészen huszonhárom éves koráig, amikor annak fényes tehetségei atyja kívánságával megegyező pályáján már érvényesültek s az atyai szív büszke és boldog reményeket vihetett le magával a sírba.

Levelezése fiával, melynek eredetije ma nagy részben elveszettnek tekinthető, de MORVAY Győző másolataiban meg van őrizve, mindkét Eötvös jellemére s főképp egymáshoz való viszonyukra nézve megbecsülhetetlen anyagot tartalmaz, éppúgy,

mint az ifjabb Eötvösnek atyjához intézett levelei, melyeket a nagy tudós leányai kegyeletesen őriznek.

Mint országosan ünnepelt s a külföldön is ismert kiváló férfiú fiának, ki azonfölül érezte, hogy tehetsége őt magát is nagy feladatokra képesíti, az ifjabb Eötvös korán jött tudatára hivatásának. Egy, valószínűleg 17 éves korában, távollevő atyjához intézett levél fogalmazványa már világosan elárulja ezt a hivatásérzést.

«Az ambíció s a kötelességérzet, mely nemcsak egy privilegiált nemzet, hanem az egész emberiség irányában köt le, velem született, e két indulatot kielégíteni, és pedig kielégíteni úgy, hogy a mellett egyéni függetlenségemet megtartsam, életcélom; s legalább eddig úgy találtam, hogy annak leginkább akkor felelhetek meg, ha a tudományos pályára lépek.» Az iránt is tisztában van már, hogy a természettudományokat kell választania s hogy ezek tanulmányozása végett külföldi egyetemekre kell mennie.

Szinte megdöbbsent ebben a zsenge korban a — talán inkább csak ösztönszerű — korai fölismerése a kitűzendő életprogramnak, melyhez némi fiatalkori ingadozások után mindvégig hű marad.

Hogy az atya e korai érettséggel számolt s arra épített, mutatja, hogy már 16 éves fiának arról ír, hogy ő — az atya — nagy föltevésekkel lépett az életbe, melyek, ha még nagy részökben most sem teljesültek, föltevései maradnak s végső lehelletéig törekvésének céljai. Már akkor kérdezősködés nélkül meg van győződve róla, hogy fia a vizsgálat alkalmával, melyet le kellett tennie, «magához méltóan állotta ki a próbát».

Két évvel később arra figyelmezteti fiát, hogy a név, mely rá száll, «tisztá marad s ha Isten segít, talán fényes lesz, de annak, ki azt öröklí, sem kényelmet, sem fényes állást nem biztosít». Boldognak csak önválasztotta pályán érezhetjük magunkat s ezért, ha fia tisztán a tudománynak akar élni s a természet jobban vonzza, mint az emberek, nem ellenzi választását; saját pályája rögzesebb volt, semhogy sajnálnia lehetne,

ha fia mást választ. De kétli mégis, hogy fia 17 éves korában képes legyen jövője felett véglegesen határozni, s mert maga is, ki kizárólag az irodalomnak és tudománynak kívánt élni, szinte akarata ellenére belesodródott a politikába, elragadtatta magát a gondolatától, hogy nemzetének s az emberiségnek nagy szolgálatokat tehet e téren, nem tudja, vajjon a dicsőség gondolata, mint minden nemesebb kedélyre, fiára is nem fogja-e gyakorolni hatalmát? Ezért óhajtja, hogy meg ne fossza magát a közszereplés lehetőségétől s végezze el jogi tanulmányait, mielőtt a külföldön a természettudományoknak szentelné magát.

«Nem úgy szólok veled, — írja az atya — mint más apák gyermekeikkel. Érettebb vagy, mint korod, a Mindenható nagy tehetségekkel áldott meg s ami ennél fontosabb, nemes kedéllyel; mint barát a baráthoz szólok veled s nem parancsolni, de meggyőzni akarlak.»

A meggyőzés nem egészen sikerült, LORÁND már 1867 őszén búcsút mondott egészen a jogi tanulmányoknak s atyja beleegyezésével Heidelbergbe ment a híres BUNSEN vezetése alatt főkép vegytant tanulni. Bár tehát korán függetlenítette magát bizonyos tekintetben az atyai tanácstól, azért tovább is rajongó tisztelettel és csodálattal nézi atyjának most már egész nagyságában kibontakozó tevékenységét. Hetenkint ír neki s igyekszik követni tanácsát; mohón olvassa beszédeit a lapokban, irodalmi műveit német fordításban megismerteti Heidelberg kiválóságaival; boldog, hogy atyja elérte célját, melyért egész életében fáradozott, alkotmányt szerzett a nemzetnek! Csodálja megfeszített, de eredményes tevékenységét, ez buzdítja, bátorítja őt, a fiút is, ki magának szemrehányást vél tehetni «ifjúkori hanyagságáért», de most már «derekasan dolgozni akar».

Az atya leveleit mindenekfölött az egyetlen fia iránti határtalan szeretet melegíti át; nem vak, de látó, bölcs szeretet az, mely látja a hibát, a veszélyt is, az ellen küzd, nem parancsoló vagy tiltó, inkább tanácsadó és meggyőző modorban. Fiát szinte költői hajlamra valló természetimádása korán viszi Svájceba, a Rajnához, a tengerre, az olasz tavakhoz. Eötvös nem titkolja

nyugtalanágát, mikor utólag megtudja, hogy a 18 éves ifjú megmászta a Monte-Rosát, később is visszatartani igyekszik őt a veszedelmes havasi turisztikától. Mikor később LORÁND egy északsarki expedícióban akar résztvenni s ez ellen az atya tiltakozik, nyíltan bevallja, hogy ezt szeretetből, féltésből is teszi, de vannak rá más, komoly okai is.

LORÁND már 1868-ban elhatározván, hogy a vegytan helyett a fizikát választja szaktárgyául, atya aggályai ellenére elhagyja Heidelberget s Königsbergbe megy át. Itt csalódás éri, elkedvetlenedik, évközben el akarja hagyni Königsbergét s ekkor merül fel a sarki utazás gondolata, JÓZSEF, aki ellenezte Königsbergét, most marasztalja fiát; fél, hogy hírvéneke fog ártani, ha a félév végét sem várja be, inti, hogy sarki expedíciók helyett tegye le a doktorátust, melyre majd a tanárság szempontjából szüksége lesz.

Most győz az atya, a fiú lelki válsága hamar elmúlik s kettejük nézetei találkoznak a természettudományok dicsőítésében, azok nagy jövőjének, még a politikára való hatásuknak is elismerésében. A fiú nézetei kissé radikálisabbak, ő a természettudományok feladatát főleg a dogmák megdöntésében látja s vitatkozik atyjával, ki egyetemi törvényjavaslatában helyet adott a hit-tudományi karoknak. Azért az atya mégis világosan látja fiában az Eötvösök családi hibáját, — mint mondja — a költői hajlamot, mely az élet elhatározásaiban túlságos hatalmat enged a képzeletnek. A haladó korról és a közeledő — válással mind bensőbb lesz a viszony atya és fiú között, mind teljesebb az egyetértés; az atya epedve várja vissza, elébe megy s egyik utolsó levelébe ezt a vallomást foglalja: «Szeresd ezentúl is, mind eddig, azt, ki a nagy világon bizonyosan legjobb barátod volt és fog maradni, míg csak él».

EÖTVÖS LORÁND még magával vihette életútjára atyjának azt a tanítását, hogy ha kitűnő, ha nagy ember akar lenni, akarnia kell tudni és nemcsak akarni, hanem magának parancsolni és engedelmeskedni is. Megtanulta tőle azt is, hogy «ha van gyönyör a világon, azt csak a tudomány és szeretet adja»

s hogy «minden munka erősít és neveli is képességünket s ez a fődolog».

Atyjának lelki rokona maradt nemesak a tudomány és munka szeretetében, hanem idealizmusában is, s költői hajlama mellett, melyet tudományos munkásságában is megnyilatkozni láttunk elméjének csodás elemző erejében; csakhogy míg ez az elemző erő az idősb EÖTVÖSNÉL az emberi és társadalmi viszonyok legbonyolultabb problémáinak fölfejtésében nyilvánult meg, az ifjabb tehetségében a természet titkaiba való behatolás s azok világos felismerése vált szinte csodaszerűvé. Atyja tanítása nyilvánul meg abban is, hogy már serdülő korában úgy vélekedett, hogy alkotmányunk visszaszerzésére azért van szükség, hogy a műveltségben való haladásunkat biztosítsuk.

EÖTVÖS LORÁND tehát mindenkép sokat köszönhetett atyjának és volt oka megsiratni őt, mikor 23 éves korában a halál megfosztotta őt tőle. Már akkor Pesten volt és készült a tanárságra. Nem föltételezhetjük, hogy LORÁNDOT pályáján csak egy lépéssel is visszavetette volna atyja halála; ellenkezőleg valószínűnek kell tartanunk, hogy ha EÖTVÖS JÓZSEF életben és hivatalában marad, az ő gyöngéd lelkét feszélyezte volna saját fia gyors előmenetelében közreműködni; míg így a nagy férfiú korai halála feletti közrészvét szinte megkövetelte nagytehetségű egyetlen fiának gyors érvényesülését. EÖTVÖS LORÁND, bár csak atyja halála évében, 1871-ben szerezte meg az egyetemi magántanári képesítést, már 1872-ben rendes tanára lett az elméleti fizikának s ezt a tanszéket három évvel később cserélte föl a kísérleti fizikáéval.

Tudományos munkásságának értékével és jelentőségével még e gyűlés keretében szakemberek fognak foglalkozni. Én csak néhány jellemző vonását tudományos pályájának és rövid politikai szereplésének akarom itt megrögzíteni.

EÖTVÖSÜNKNEK éppen akadémiai elnöki beszédei mutatják, hogy ő tudta a tudományt népszerű, sőt vonzó, szinte költői módon is tárgyalni, főképp azért, hogy neki híveket, barátokat szerezzen. Nem helyezkedett tudományában soha az «odi pro,

fanum vulgus et arca» fennhéjázó álláspontjára. De senki komolyabban, bensőbbben, odaadóbban és önzetlenebbül nem azonosította magát a tudomány szolgálatával, mint ő. Neki ez az istentisztelet egy neme volt. Egy elnöki beszédjében szépen mondta, hogy «a tudomány, mint féltékeny kedves, csak annak homlokára nyomja esőkját, ki minden percét neki szentelte». Mikor az, amitől atyja féltette, bekövetkezett s a politika őt rövid időre meghódította és miniszterséget kellett vállalnia, akkor is nyíltan vallotta, hogy erre csak azért határozta el magát, mert ebben az állásban is a tudomány érdekét remélte szolgálhatni, s az alatt a félév alatt is, míg a miniszteri székhez volt kötve, tudott a tanárképzés, tehát közvetve a tudomány érdekében maradandót alkotni, az Eötvös-kollégium életbehívása által. Neki bizonyára inkább öröme, mint bánatára, a politika sikamlós talaja csakhamar meghozta a felszabadulást és a visszatérhetést a kizárólag tudományos munkához.

Csak aki így beleélte magát a tudomány művelésébe, csak az volt képes oly csodás folyamatossággal, következetességgel és céltudatossággal oldani meg azt a feladatot, mely reá várt. A kapillaritás, a hajcsövesség törvényének különösen a folyadékok felületi feszültségében való megnyilatkozása volt első vizsgálatainak és kísérleteinek tárgya. Már ezen a téren is sikerült a természeti jelenségeknek egy új törvényére mutatni rá, mely az ő nevéhez fűződött. A jelenségeknek ez a köre vezetett rá a nehézség, a gravitáció problémájának tanulmányozására, melynek céljaira egy új eszközt teremtett, az Eötvös-féle torziós ingát, amely egészen új távlatokat nyitott meg a geofizikai geodéziai és geológiai kutatások és megállapítások számára. A nehézség kutatásai közben munkássága körébe kellett vonnia a földmágnességet is, amelynek megfigyelésére nézve szintén korszakosakká váltak kiszámításai. Így aztán a földben rejtőző hasznos anyagok, különösen olajneműek fölfedezésének előmozdítása által kutatásai óriási gyakorlati jelentőséget is nyertek. Ma három világrészben folynak kutatások az ő eszközével, az ő útmutatása szerint, nagyrészt tanítványai közbejöttével és

az ünnepelt EINSTEIN relativitási elmélete bizonyos tekintetben az EÖTVÖS megállapításaiban bírja támpontját.

És a tudós, kit különösen élete utolsó szakában a hír világszerte szárnyaira emelt, mindvégig magyar hazafi maradt. Ő hazája dicsőségét kereste csak a maga fáradozásai sikerében. Azt tartotta, hogy «ha igazi tudósok és — ami kell — jó magyarok akarunk lenni, akkor a tudomány zászlaját oly magasra kell emelnünk, hogy azt hazánk határán túl is megláthassák és megadhassák neki az illő tiszteletet... Igazán diadalünnep akkor lesz, amikor a magyar tudomány haladását meg fogja látni és gazdagodásnak fogja tekinteni az egész világ».

És midőn ez beteljesedett az ő fáradozása, az ő érdeme által, valóban hazájára háramlik a kötelesség, hogy az EÖTVÖS munkájának ma még nagyobb részben kiadatlan eredményeit az egész művelt világ számára hozzáférhetőkké és felhasználhatókká tegye.

E ponton, midőn végére érek fejtegetésemnek, még egyszer vissza kell térnem az atya és fiú eszményien szép, gondviselészerű viszonyára.

EÖTVÖS LORÁND akadémiai székfoglalójában bevallotta, hogy atya nevét legnagyobb öröklött kincsének tekinti, mely folyton arra inti őt, hogy reá munkája által érdemessé váljék. Ezt a fogadalmat pazarul teljesítette; a fényes atyai névre új, nem kisebb fényt hozott. És íme, beteljesedett az, amit az atya alig egy évvel halála előtt, a költő és a bölcs jóstehetségével akkor biztatásképpen írt fiának, hogy ha ő néha csügged is munkájában, azzal vigasztalja magát, hogy — úgymond — «Te majd folytatni fogod művemet és így a magyar kultúrának és tudományosságának megalapítása, ha nem is az én, legalább kettőnk nevéhez lesz kötve, kollektív dicsőségünk lesz!»...

Ez a kettős csillagzat, mely a Nagy-Magyarország egét bevilágította, nem csökkenő fényvel ragyog a mi ezidőszerint megkisebbedett hazánk fölött is, mint hirdetője a nagy multnak és vezetője egy újabb nagyság zarándokainak. E két név elmulthatatlan emlékének ihletében üdvözlöm a megjelenteket s nyitom meg az Akadémia 89-ik ünnepi közülését.

KOZMA ANDOR

TISZTELETI TAG

EÖTVÖS LORÁND

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÉNAK
1929. ÉVI MÁJUS HÓ 12-ÉN TARTOTT LXXXIX. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN

Különlenyomat
a Bárá Eötvös Loránd Emlékkönyvből

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1929

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHYSICS DEPARTMENT
RESEARCH REPORT
NO. 100

BY
J. J. THOMAS, JR.

DEPARTMENT OF PHYSICS
UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILLINOIS

1955

EÖTVÖS LORÁND.

KOZMA ANDOR-tól.

Eötvös Loránd, a legnagyobb
A legdicőbb lélek-ember,
Akinek fenkölt fénykörébe,
Egyszerű életem díszéül,
Szabad utam volt énnekem —
Eötvös Loránd, a végtelenség
Örök törvényeit megértő
Világra szóló nagy tudós,
Bevégzé földi küldetését
S a Végtelenbe visszatért.

Hogy küldetésben járt e földön
Fenséges lelki hős gyanánt,
A testi élettel nem törődve,
Szent borzalommal láttam én.
A nagy kaszás már rég lesett rá,
Kegyetlen kínnal rég gyötörte,
De ő a rémmel szembe nézve,
Nyugodtan, büszkén, jajtalan,
Tovább rajzolta mindhalálíg
S be is fejezte köreit.
Pár nappal a halál előtt,
Mikor már elhülő tagokkal
Olyan volt mint egy szép halott,
Halált lenéző lángeszével

Még a legújabb alkotását
 Vizsgálta át gondos szigorral,
 S finom, fehér megnyúlt kezében
 Nem reszketett a papiros.

Az én szívem, az reszketett
 És hangtalan sírt és kesergett,
 Reménytelen búval búcsúzva
 A teste romján is hatalmas
 Nagy lélektől, mely távozik.
 S a félhomályban ülve némán
 Szemembe könny gyűlt, hogy ne nézzem
 A holtra váló alakot,
 Hanem a szép emlékezés
 Ködfátyolán át újra lássam
 Azt a remek nagyúri daliát,
 A díszes férfit, aki volt.

Magasvér hófehér lován,
 Amelyen annyiszor csodáltam,
 Láttam megint őt látományul :
 Úgy ült nyeregbe e professzor,
 Oly biztos, könnyű gráciával,
 Akár egy régi mesebéli
 Gyönyörű, kedves, jó király.
 — Ez Úr! . . . Ez úr minden ízében!
 Ujjongta szívem, így ha láttam,
 Kinek évszázak távolában
 Minden előde, őse úr volt
 S kiben az ősi úriasság
 Tökéletessé finomult.

Majd tűnt e kép s új látományul
 Láttam megint emlékeimben,
 Mint rég, töretlen ép erősnek

Azt a nemes, mély, nagy professzort,
A tudós bölcses, aki volt.

Csodás tudósi műhelyében,
Sok-sok rejtelmes szerkezet közt,
A főúri daliás lovasnak
Gondokba mélyedt mása járt-kelt,
Megállt, figyelt, eszmélt, leült, —
Előtte furcsa betűszámok
Nyüzsögtek és finom kezétől
Mind szaporábban halmozódtak
A kiterített íveken.
Szép homlokát a gondolat
Rajzása szinte fénybevonta;
Lelkes szeme tekintetével
Titokzatos nagy Kháoszoknak
Titkába látszott látni ő.
— Úr itt is, a szellemvilágban!
Ujjongta szívem, így ha láttam,
Magasra vívó, mélybe néző,
Hatalmas, hódító nagyúr,
Kit iskolás korlátokon már
Felül emelt a génusz.

Mikor halálos ágya mellett
Emlékezésem visszahozta
A multból mind a két alakját:
A vérbeli, s a szellemével
Magasra lendült nagyurat —
Megértém, hogy halált kicsinyel
Az ilyen kétszeres nagyúr.

Megmérte őt és hódolattal
Méltatja már a földkerekség
Sok felmagasló nagy tudósa:
«Közöttünk nála nincs nagyobb. —»

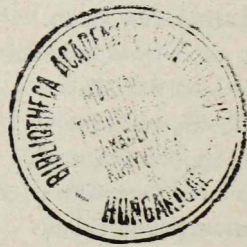
S amit zajos *heüreka* nélkül
E nagyság gondolt és talált ki,
Az nem marad csak zártkörű
Tudós-mulatság, szép kísérlet,
Nem könyv-igazság, holt betű;
Az áttör az eleven élet
Szünetlen döngő műhelyébe,
Mint meglepő nagy új valóság,
Mint a mind magasabbra vívó
Emberiség dolgos kezének
Hatalmas, hasznos eszköze.
S ha mérni fogják mérlegével
A földnek mágneses erőit
S e réven a beláthatatlan
Mély halmazok titkába lesnek
S kitárnak rejtett kincseket —
S ha majd a megrakott hajókon,
Más-más világ-irányba tartva,
Szelik a zúgó óceánt
S megfejtik az ő tételével
A szüntelen súlyváltozásnak
Rejtelmes új törvényeit:
Eötvös neve éppúgy fog élni,
Mint él ma Archimédeszé.
Pedig már akkor hol leszünk mi!
Minő feledség fogja fedni
Az árva kis fajt, a miénket,
Amelyből ő is származott!
Mily zürzavarba elmerült múlt
Lesz már a sok, ma nagyhatalmú
Akármi többi nemzet is! . . .
S hány, most világ-bámulta költő,
Próféta, hős, művész, király
Híres nevének nem lesz akkor
Már többé híre-hamva sem,

Mikor még emlegetni fogják,
Sűrűbben, mint ma itt e honban,
A nagy tudós, Eötvös nevét.

S ah! . . . én e ritka nagy dicsőnek,
Nem is tudom, mint érdemeltem,
Sok éven át mély tisztelettel
S kimondhatatlan szeretettel
Meg-megszoríthatám kezét.
Láthattam őt négy szem-között,
Magas szféráiból leszállva,
Nemesszívű, hű, résztvevő,
Nagylelkű, legjobb emberül.
Egy dobra nem vert tiszta szép ügy
Gondjában osztozott velem
S számomra így a gond öröm lett,
Mert ez nyitotta meg szemem,
Hogy lássam azt a legjobb szívű,
Legemberségesebb nagy embert,
Akit csak láttam valaha.

Még láttam a halotti ágyon —
Mily szép, nyugodt, nemes szobor!
S még látom-e valamikor? . . .
Ki tudja ezt? . . . De látni vágyom.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA